

УДК 502.315

Цимбалюк А.С. студентка спеціальності 101 “Екологія”, ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія неперервної освіти”.

Науковий керівник: **Рябоконе О.В.** – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології, природничих та математичних наук КЗВО “Вінницька академія неперервної освіти”.

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ - ШЛЯХ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті висвітлено особливості екологічного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти. Показано досвід педагогів навчальних закладів у впровадженні екологічного виховання в навчальний процес. Розкрито роль навчальних закладів у важливості формування в учнів бережливого ставлення до природи.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічна культура, екологічне виховання, навколишнє середовище, природа.

Issues of environmental education in educational institutions are considered. The article deals with the peculiarities of ecological education of pupils in schools. The experience of teachers of educational institutions in Bar in the introduction of ecological education in the educational process is covered. The role of educational institutions in the importance of developing a caring attitude towards nature is revealed.

Key words: ecological education, ecological culture, environmental education, environment, nature.

Постановка проблеми Останнім часом в нашій країні спостерігається тенденція байдужості до навколишнього середовища та умов існування у ньому. Щоб зупинити це потрібно доносити до людини за допомогою екологічної освіти значення та наслідки її поведінки для довкілля.

У сучасному світі людина стикається з величезною кількістю складних проблем, від вирішення яких залежить не лише якість сучасного життя, але й сама можливість існування людства в майбутньому.

Екологічна безпека суспільства тісно пов'язана з рівнем культури, освіченості та вихованості людей у цьому суспільстві. Подолання наслідків вторгнення людини у біосферну систему саморегуляції, яка формувалася у процесі еволюції планети протягом мільйонів років, вимагає особливих знань, обережності і передбачливості, що гарантують безпеку біосфери.

Екологічне виховання та екологічна освіта є надзвичайно важливими у справі формування соціально зрілих, самосвідомих громадян і висококваліфікованих спеціалістів, оскільки без екологічного мислення всіх верств населення неможливо вирішити екологічні проблеми, які постали перед людством. Саме екологічна освіта, як передумова майбутнього довкілля, є одним з ключових факторів вирішення сучасних проблем, найбільш значущою з-поміж яких є проблема формування нової системи планетарних цінностей, яка примусила б людей відмовитися від позиції «вінця творіння» й насилля над природою

Аналіз досліджень і публікацій. Екологічна освіта - це процес виховання населення Землі в усвідомленні та турботі про все довкілля і взаємопов'язаних

питань; таким, що має знання, навички, ставлення, мотивацію і обов'язок окремо та спільно працювати над вирішенням поточних проблем та запобіганню появі нових (ЮНЕСКО, 1978). Екологічна освіта включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, спрямована на формування екологічної культури, як складової системи національного і громадянського виховання всіх верств населення України (в тому числі через екологічне просвітництво за допомогою громадських екологічних організацій та природоохоронних установ). Проблеми екології, формування екологічної культури осмислювалися у публікаціях В. Андрущенко, Г. Бачинського, В. Вернадського, Л. Губерського, М. Кисельова, Б. Коммонера, Ю. Одума, А. Печчеї та інших відомих вітчизняних та іноземних учених. Питанням теорії і практики формування відповідального ставлення школярів до природи присвячені праці Г. Білявського, В. Бродвія, Л. Немець, Н. Пустовіт, Г. Пустовіта, Д. Трайтака та інших. В напрямках вивчення екологічної освіти як одного із напрямків формування екологічної культури досліджували І.І. Мазур, С. Н. Глазачев, О. Н. Козлова, О. Г. Тавстуха, В. П. Горлачов, Н. С. Дежнікова та інші. Виявлення змістовних, структурних характеристик екологічного світогляду, екологічної свідомості, мислення як факторів кардинальної зміни ставлення людини до природи вивчали Н. М. Мамедов, Е. В. Гірусов, Є.І. Чердимова, В. А. Ясвин та інші. Створенням системи безперервної екологічної освіти, в тому числі його регіональних систем займалися Н.Б. Дементьєв, О.В. Попова, Ю.І. Міхальченко та інші. В. Крисаченко та М. Хилько розкрити основні категорії екології як цілісного знання про життя, а також структуру та основні принципи функціонування екологічних систем.

Важливе значення для розгортання екологічної діяльності має екологічна компетентність як продукт екологічної освіти та екологічного виховання.

Доречним буде підкреслити, що екологічна освіта є одним з найважливіших компонентів екологічної діяльності. Саме тут відбувається процес формування екологічної свідомості, ґрунтовних еколого-світоглядних переконань у кожного учня. Означений аспект активно розробляється філософами (А. Галєєва, Е. Гірусов, М. Кисельов, В. Ліпицький, Г. Платонов, М. Тарасенко та ін.), а також спеціалістами в галузі педагогіки (С. Глазичев, О. Захлібний, І. Зверева, К. Слостьоніна та ін.).

Мета статті розкрити і обґрунтувати особливості формування екологічної культури учнів в освітньому середовищі та значення екологічної освіти у формуванні екологічної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання екологічної освіти та екологічного виховання – одне з важливих питань на сучасному етапі ліквідації екологічної кризи. Основне їх завдання допомогти підростаючому поколінню зрозуміти логіку природи, зв'язок законів її розвитку, узгодити своє існування, свої соціальні й виробничі потреби з цими законами, зрозуміти, що в природі є заборони, порушувати які людина не має права, якщо хоче вижити.

Причиною наступу цивілізації на природу є споживчий характер нашої цивілізації: вихідне уявлення, що природа нескінченно багата і її єдине завдання – служити людям, а також надмірне споживання ресурсів природи і

забруднення навколишнього середовища в першу чергу багатими розвиненими країнами.

Проте останнім часом відбувається зміна світогляду людства: все більшому числу людей стає ясно, по-перше, що людина як істота біологічна – не цар природи, а тільки її частина, причому цілком залежна від стану біосфери в цілому, і, по-друге, що ресурси природи кінцеві і близькі до вичерпання. Змінити ставлення до природи, дбайливо ставитися до всього живого: і до природи, і до людини, економити природні ресурси, переробляти відходи – ось завдання, які виходять сьогодні на перший план.

Особливу роль у формуванні дбайливого ставлення до всього живого і до ресурсів природи повинна зіграти загальноосвітня школа, оскільки навчання проходять всі члени суспільства. Саме тут нові покоління землян повинні освоїти основи екологічної культури.

Екологічна освіта пройшла довгий шлях у своєму розвитку від відносної невизначеності мети і завдань до загального визнання як провідного чинника досягнення стабільності та сталого розвитку сучасного світового співтовариства і планети в цілому. Спираючись на матеріали численних конференцій і наявних з даної проблеми міжнародних стандартів, можна стверджувати, що :

- екологічна освіта – безперервний процес, що охоплює все життя індивіда;
- екологічна освіта – міждисциплінарний і в той же час єдиний цілісний процес;
- екологічна освіта – це скоріше загальний підхід до навчання, виховання та розвитку особистості дитини, ніж якийсь новий навчальний предмет;
- екологічна освіта акцентує увагу на взаємозв'язках і взаємозалежностях, існуючих між людиною, суспільством і природним середовищем;
- екологічна освіта розглядає навколишнє середовище у всій її цілісності та безперервності, включаючи такі аспекти, як соціальний, політичний, економічний, технологічний, моральний, естетичний і духовно-моральний;
- екологічна освіта стверджує, що енергія, природні ресурси та матеріали обмежені і вимагають раціонального та відповідального використання;
- екологічна освіта забезпечує активне залучення учнів в процес їх власного вчення;
- екологічна освіта використовує широке коло методів і способів навчання і викладання, роблячи акцент на практичну діяльність учнів з дослідження і охорони їх найближчого навколишнього середовища;
- екологічна освіта розглядає екологічні проблеми на різних рівнях їх організації (локальний, національний, глобальний), а також в їх різних часових вимірах (минуле, сьогодні, майбутнє);
- екологічна освіта повинна бути мотивована і підтримана самою організацією, і всім укладом життя навчального закладу (дошкільний навчальний заклад, загальноосвітня школа, позашкільна виховна установа, університет і тощо);

– екологічна освіта підтримує розвиток в учнів почуття чуйності, свідомості, критичного мислення та умінь вирішувати на альтернативній основі різного роду екологічні проблеми і завдання;

– екологічна освіта пов'язана зі створенням нової екологічної етики.

Сутність екологічної освіти полягає зовсім не в тому, щоб вирішити будь-яким способом вже існуючу проблему, тобто провести певне коригування і відновити колишній хід речей, але в тому, щоб зробити світ кращим. Зміст екологічної освіти співвідноситься з такими проблемами, як здоров'я, здоровий спосіб життя, права людини, справедливість, охорона природи, незалежність, безпека, терпимість по відношенню до політичних, релігійних та соціальних особливостей різних людей і народів. Таким чином, екологічна освіта націлена не тільки на сучасний реально існуючий світ, а й на завтрашній день нашої планети.

Розглядаючи шляхи вирішення проблем екологічного виховання, варто розглянути роботу навчальних закладів. Так на базі ЗОШ I–III ступенів с. Махаринці Вінницької області проведено ряд екологічних акцій та уроків, спрямованих на підвищення екологічної свідомості та культури серед учнів. Зокрема вони розробили концепцію неперервної екологічної освіти і виховання.

Мета та принципи екологічної освіти та виховання.

Основна мета екологічної освіти та виховання – формування екологічної свідомості як специфічної форми регуляції взаємодії з навколишнім середовищем. На цій основі формується екологічне мислення, екологічна культура і світогляд людини.

Реалізація завдань неперервної екологічної освіти досягатиметься шляхом:

- формування в учнів розуміння сучасних проблем довкілля й усвідомлення їх актуальності для всього людства, своєї країни і рідного краю;
- розуміння громадянами України сучасних проблем довкілля й усвідомлення, що єдиний шлях збереження навколишнього середовища – зміна свідомості та культури всіх верств населення у ставленні до природи;
- розуміння особистої відповідальності кожного члена суспільства за стан довкілля на національному та глобальному рівнях;
- відродження кращих традицій українського народу у взаємозв'язках з природою та засвоєнні відомих досягнень світової практики;
- залучення всіх громадян до активної природоохоронної діяльності на основі набутих знань на наукових рекомендацій;
- вміння приймати екологічно виважені рішення щодо місцевих проблем довкілля, спираючись на одержані професійні, екологічні знання;
- формування екологічної культури, подолання споживацького ставлення до природи, її ресурсів;
- побудова діяльності людини в природоохоронному середовищі на наукових та християнських засадах.

У системі екологічної освіти визначальне значення мають такі принципи:

- цілісність навколишнього середовища, що спрямована на формування у громадян розуміння єдності довкілля, нерозривного зв'язку його компонентів, взаємозумовленості процесів;

- системність та неперервність екологічної освіти;
- міждисциплінарний підхід до формування екологічного мислення, що передбачає логічне поєднання, спрямування та поглиблення системних природних знань;

- взаємозв'язок глобального, національного і краєзнавчого мислення, що сприяє патріотичному вихованню і поглибленому розумінню екологічних проблем на різних рівнях від краєзнавчих екологічних криз до глобальних.

Отже, мета та принципи концепції екологічної освіти спрямовані на різнобічну підготовку покоління, яке в майбутньому зможе вирішувати екологічні проблеми на основі наукових знань процесів розвитку біосфери, здорового глузду й набутого досвіду, керуючись національними гуманістичними ідеалами й традиціями господарювання.

В 10–11-х класах учні вже мають набути достатньо сформованих знань, умінь та компетентностей у сфері природоохоронної діяльності. Виходячи з такого твердження, форми екологічного виховання та природоохоронної діяльності мають бути складними, науковоємними, цікавими та практичними. Їм проводять лекцію екологічної тематики учні найкраще сприймуть, якщо її проведе запрошений учений, працівник лабораторії, лікар, юрист, агротехнік, еколог. Тематики можуть бути:

Еволюція взаємовідносин людини й природного середовища.

Ґрунт — один із важливих компонентів біосфери Землі.

Диспут і дискусія будуть результативними, якщо вчитель намагатиметься не просто досягти певних результатів, а й навчити:

- аналізувати екологічні поняття;
- обстоювати власну позицію та переконувати в своїй правоті інших;
- формувати стійкі оціночні судження на основі інформації, одержаної у ході дискусії.

Також важливе значення має тематика диспутів і дискусій, тому щоб зацікавити старшокласників, можуть бути заходи такої тематики:

Чи впливає на здоров'я людей забруднення ґрунтів?

Як можна юридично завадити забрудненню водою?

Не втручайся — не будеш мати проблем!

Матеріальна вигода чи збереження ландшафту?

Метод екологічних колективних творчих справ.

У старшій школі цей метод є одним із найдієвіших у сфері екологічного виховання.

Отже, головні результати екологічного виховання — вміння осмислювати екологічні явища в світі, висловлювати власні незалежні судження про стан природи, розумно й адекватно взаємодіяти з нею. Кінцевим конкретним результатом екологічного виховання випускників школи мають стати:

- системні знання про екологічні закономірності та проблеми людства і ймовірні шляхи їх розв'язання;

- розуміння необхідності докорінних змін у процесі взаємодії людини з природою з метою її відновлення, виявлення адекватної громадянської позиції щодо випадків порушень в сфері охорони природи;

- недопущення власних порушень правил поведінки в природному середовищі;
- ведення здорового способу життя через обмеження деяких окремих шкідливих видів продуктів, намагання раціонально харчуватися, зменшення витрат матеріальних та енергетичних ресурсів, прагнення до зменшення кількості побутових відходів, відсутність шкідливих звичок;
- посилення з власної ініціативи участь в екологічній діяльності на всіх рівнях.

Висновки. Встановлено, що екологічна освіта є важливим чинником становлення сталого розвитку суспільства. Вона спрямована на зміну свідомості людей щодо природи, сформованих стереотипів мислення і поведінки, механізмів економіки та соціального розвитку, на прийняття кожною державою і кожною людиною нових принципів етики, культури і справедливості, що базуються на системі обмежень і заборон, що диктуються законами розвитку біосфери.

Отже, головними результатами дієвого екологічного виховання учнів є сукупність таких понять, як:

“екологічна спрямованість” — екологічні інтереси, ціннісні орієнтації та мотиви та установки на самореалізацію та самовдосконалення в сфері екології, потреби, що відображають формування відповідних екологічних установок;

“система знань, умінь і навичок” — наявність відповідних екологічних знань, використання свого розуму та ерудиції для досягнення найвищих результатів у сфері охорони довкілля, вдосконалення відповідних навичок;

“розвинені екологічні здібності” — подальший розвиток і вдосконалення екологічних здібностей, особистісних якостей та спрямованості особистості старшого школяра в його екологічній діяльності, вироблення ним власного стилю в сфері охорони довкілля;

“творчий потенціал” — творче переосмислення, проектування, усвідомлення необхідності екологічної самореалізації, впевненість у власних можливостях щодо здійснення екологічних заходів, вміння прогнозувати результати власних екологічних дій.

Список використаних джерел

1. Бондаренко О.В. Зміст, форми й методи профорієнтаційної роботи в умовах профільної школи. *Педагогіка вищої та середньої школи: збірник наукових праць*. Гол. ред. З.П. Бакум. Вип. 43. Кривий Ріг: ДВНЗ “КНУ”, 2014. С. 129–132.
2. Бондаренко О.В. Проблема становлення краєзнавчого принципу та краєзнавства у працях учених. *Педагогіка вищої та середньої школи: збірник наукових праць*. Гол. ред. В.К. Бурак. Вип. 11. Кривий Ріг: КДПУ, 2005. С. 183–191.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
4. Концепція екологічної освіти України // Інформ. зб. МОНУ. Київ, 2002. № 7. С. 3–23.
5. Крисаченко В.С., Хилько М.І. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку. К.: Знання, 2001. 597 с.
6. Мамешина О.С. Екологічні ігри як метод екопедагогіки. *Вересень*. 1998. № 2. С. 61–63
7. Каропа Г.Н. Экологическое образование школьников: ведущие тенденции и парадигмальные сдвиги. [Електронний ресурс] Режим доступа: http://ecoforchildren.ucoz.ru/index/chto_takoe_ekologicheskoe_obrazovanie/0-5